

סקירות היסטוריות בתנ"ך

מים ראשונים: התנ"ך איננו ספר היסטוריה בהגדרה הקלאסית, אין מטרתו לתאר כל מה שאירע לעם ישראל (וסביבתו) באופן כרונולוגי ומדויק (ככל שניתן) לאורך השנים. התנ"ך הוא ספר של חוק ומוסר, של דרישה לעשיית הטוב והישר בעיני אלהים ואדם; ובתור שכזה, הוא פונה לא-מעט פעמים אל העם בקריאה להסתכל אחורה (במטרה להשתכל קדימה) – ללמוד לקח מהעבר, לזכור את השורשים והאירועים המרכזיים, כפסוק בשירת האזינו: "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור וכו'".

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן ... ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח ... ויסעו מפני החירת ועברו בתוך הים המדברה ... ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין ... ויסעו מקדש ויחנו בהר החר בקצה ארץ אדום: ויעל אהרן הכהן אל הר החר על פי ה' וימת שם ... ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבת מואב על ירדן ירחו: (במדבר פרק לג).

רמב"ם מורה הנבוכים, חלק ג פרק נ – לזכור שהכל היה אמתי

והוסיף הרב (מורה נבוכים ג ט) תועלת בידעתם, לומר הצורך להזכיר המסעים גדול מאד. כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם, אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזיבם השומע. ומאותות התורה ונפלאותיה העצומות עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה ומציאת המן בכל יום, והם מקומות רחוקות מן הישוב ואינן טבעיות לבני אדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון. ואמרה התורה "לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם" (דברים כט ה). וכל אלה אותות הם במעשה נס נראות לעין.² וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים, לא יאמינו השומעים בהם, ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם ... או יש שם עשבים וצמחים למאכל בני אדם ו ... בורות מים. על כן הרחיק מלבות בני אדם המחשבות האלה, וחיזק אלה האותות כולם בזיכרון המסעות, כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה.³

וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמל אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: וירעו אתנו המצרים ויעננו ויתנו עלינו עבדה קשה: ונצלך אלהי אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויוצאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים: ויבאנו אליהם מקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: (דברים פרק כו פסוקים ה-ט).

¹ האם פרשתנו יכולה להיחשב "סקירה היסטורית" ראשונה במקרא (בכל מקרה, חלקית), או שמא רק "תזכורת מקומית" לדור הבנים בתום ארבעים שנות נדודים במדבר ערב הכניסה לארץ ישראל של קורות דור אבותם וקורותיהם הם? האם כבר כאן יש פרספקטיבה היסטורית שיכולה לשמש דוגמא ראויה לחשיבות שהמקרא מייחס להבטחה אחורה בזמן והתבוננות בקורות העם? ראו דברינו [אלה מסעי](#) בפרשה זו. שם גם הצבענו על אירועים שמוזכרים ואינם מוזכרים כאן: יציאת מצרים נזכרת בפירוט רב (פסוקים ג, ד), קריעת ים סוף אגב אורחא (פסוק ח) ומעמד הר סיני בכלל לא! אולי משום שבאמת אין זו סקירה היסטורית, אלא "תזכורת מקומית" וכמשל שמוא בתנחומא וברש"י בראש הפרשה: "משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו, כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות. אמר לו: כאן ישננו, כאן הוקרנו, כאן חששת את ראשך וכו'". מה גם שפרשה זו היא חלק מספר במדבר ומחמישה חומשי תורה המספרים את "הסיפור הגדול". כך או כך, מצאנו מקום להתגדר בו, בעקבות פרשתנו, לצאת למסע של סקירות היסטוריות נוספות בתנ"ך. ופשוט שלא נוכל להקיף את כולן.

² זו הסכנה של שכיחת ההיסטוריה וקורות העם "לפתח רובצת". מה ימנע שכחה זו? מעשי הניסים?

³ דברי רמב"ם אלה מובאים בהרחבה בפירוש רמב"ן לתורה בראש פרשתנו, במדבר לג א (מה מקור נוסח זה? האם הוא של אבן תיבון, תרגום של רמב"ן עצמו, או אחר, שהרי מורה נבוכים נכתב במקור בערבית). דברים אלה של רמב"ם אינם מיוסדים על פרשתנו דווקא, אלא על אזכור קורות בני ישראל בכלל וכחלק מהנושא הרחב של טעמי המצוות בהם הוא דן בחלק ג של המורה, אבל רמב"ן מקשר אותם לפרשה ולפיקך, נראה לנו לפתוח בהם. הסיבה לכתיבת קורות העתים, אומר רמב"ם, היא "חיזוק הזיכרון" בדורות הבאים שברבות הזמן עשויים "להכזיב בשמועה" ולא להאמין בהיסטוריה הרחוקה, בפרט כאן שמדובר בהיסטוריה ניסית וייחודית. אבל לא רק כתיבה וקריאה, כי אם גם מעין שחזור במעשה שבא לידי ביטוי בפרט בפסח ובסוכות, כדבריו בפרק מג במורה נבוכים: " ... אמנם הדעת בפסח - הזכרת אותות מצרים והתמתתם לדורות, אמנם הדעת בסוכות - להתמיד זכר אותות המדבר לדורות ... שיהיה האדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה ... יאכל מצה ומרור בפסח לזכור מה שאירע לנו, וכן יצא מן הבתים לשכון בסכות כמו שיעשו השרויים בצער שוכני המדברות, לזכור שכן היה ענינו בתחילה". ונראה שניתן להרחיב רעיון זה לעיסוק בתולדות העם בכלל, בסעודות החגים. האם אנחנו עושים זאת?

⁴ ספר דברים כולו יכול להיחשב כסקירה היסטורית הראשונה במקרא – זו של משה עצמו בכארבעים ימי האחרונים (מראש חודש שבט ועד ז' באדר בו נפטר משה), בו הוא סוקר לפני דור הבנים את אירועי דור אבותם שיצא ממצרים. (על ייחודיות ספר דברים כמשלים ארבעה החומשים שלפניו, אבל גם כמיוחד לעצמו, ראו דברינו [ספר דברים – משנה תורה](#)). בתוך הספר, בולט ויזווי-

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַנְּהַר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תָּרַח אָבִי אֲבָרָהָם וְאָבִי נַחוֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבָרָהָם מֵעֶבֶר הַנְּהַר וְאוֹלָךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן ... וְאֶתְּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו ... וְאֶשְׁלַח אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֹהֲרֹן ... וְאוֹצִיא אֶת אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַתָּבֹאוּ הִימָּה וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵי אֲבוֹתֵיכֶם בְּרֹכֵב וּבַפָּרָשִׁים יָם סוּף ... וַתַּעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן וַתָּבֹאוּ אֶל יְרִיחוֹ וַיִּלְחְמוּ בְכֶם בַּעֲלֵי יְרִיחוֹ ... וְאֶתְּן לְכֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִגְעַת בָּהּ וְעָרִים אֲשֶׁר לֹא בְּנִיתֶם וַתִּשְׁבּוּ בָהֶם כְּרָמִים וְזִיתִים אֲשֶׁר לֹא נִטְעַתֶם אֹתָם אַכְלִים ... בַּחֲרוֹ לְכֶם הַיּוֹם אֶת מִי תַעֲבֹדוּן אִם אֶת אֱלֹהִים אֲשֶׁר עֲבַדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר מֵעֶבֶר הַנְּהַר וְאִם אֶת אֱלֹהֵי הָאֲמָרִי אֲשֶׁר אֹתָם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאֲנִכִּי וּבִיתִי נֹעֲבֵד אֶת ה': (יהושע פרק כד).⁵

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיט – תביעה להכרעה

"סַעֲפִים שְׁנֵאתִי" (תהלים קיט קיג). אמר שלמה: "יראת ה' שנאת רע" (משלי ח יג), כך הקב"ה שונא למי שהוא שונא דרך החיים והולך דרך הרע. א"ל דוד: כל מה שאתה שונא אני שונא, לכך נאמר סעפים וגו', מהו סעפים? כל מי שפורש מדרכיו של הקב"ה.⁶ וכן הוא אומר: "בסעפותיו קננו כל עוף השמים" (יחזקאל לא ו), רוצה לומר סעפים.⁷ וכן אליהו אמר: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים" (מלכים א יח כא), אמר: לא תאחזו החבל בשני ראשים. "בחרו לכם היום את מי תעבדוּן וגו'" (יהושע כד טו).⁸

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל הָעָם ה' אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֹהֲרֹן וְאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם ... כַּאֲשֶׁר בָּא יַעֲקֹב מִצְרַיִם וַיַּזְעִקוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֶל ה' וַיִּשְׁלַח ה' אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֹהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֵּשְׁבוּ בְּמִקְוֹם הַזֶּה: וַיִּשְׁפָּחוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכְּרוּ אֶת בְּיַד סִיסְרָא שֶׁר צָבָא חָצוֹר וּבִיד פְּלִשְׁתִּים וּבִיד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלְחְמוּ בָם ... וַיִּשְׁלַח ה' אֶת יִרְבֵּעֵל וְאֶת בְּדָן וְאֶת יִפְתָּח וְאֶת שְׁמוּאֵל ... (שמואל א פרק יב).⁹

הודאה זה כחלק ממצוות הבאת הביכורים. אמנם, בהשוואה לסקירות ההיסטוריות שנראה להלן, זו נראית קצרה למדי (עוד אין הרבה היסטוריה ...), אך זו הסקירה הראשונה במקרא שהולכת אחורה לתקופת האבות ומסרתה, כך נראה לומר, ללמדנו להביט אל שורשי העבר "מאיפה באנו" ולהפנים ולשנן "איך הגענו עד הלום", ברגעים של שמחה והודיה (ואולי גם של צער ואבל). ראו דברינו [תרח סבנו](#) בפרשת לך לך, [כוס חמישי והבאתי](#) בפסח, [ארמי אובד אבי](#) בפרשת כי תבוא. כך או כך, נבחרה 'סקירה היסטורית' תמציתית וראשונית זו במקרא להגדת ליל הסדר ונסמכה לה הסקירה הבאה "בעבר הנהר ישבו אבותיכם" של יהושע. לפיכך נחבר גם אנו את שתייהן.

⁵ בכל המובאות מהמקרא להלן מומלץ מאד לקרוא את המקור בשלמותו ולא לסמוך על הציטוטים החלקיים שהבאנו. דברי יהושע אלה בערוב ימיו ודאי יכולים להיחשב סקירה היסטורית מקיפה יותר ממה שמצאנו עד כה. בקפיצה מספר במדבר לספר יהושע דילגנו על פרשת הביכורים בספר דברים (פרק כו, פרשת כי תבוא) שיכולה להיחשב למעין "סקירה היסטורית" הגם שהיא נאמרת באופן 'פרטי' ומתמקדת בהשוואה של ארעיות וגלות מול ישיבת קבע בארץ והתנחלות: "וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אָבִד אָבִי וַיִּרְדְּ מִצְרַיִם וַיִּגְרַע שֵׁם בְּמִתֵּי מֵעַט וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי גָדוֹל עֲצוּם וְרָב ... וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמֶרְאָה גְדֹל וּבְאֵתוֹת וּבְמִפְתָּיִם: וַיְבָאֵנוּ אֶל הַמִּקְוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ". המשותף לדברי יהושע ולפרשת הביכורים הוא הכללתם בהגדה של פסח שהיא כאמור ניסיון לסקירה היסטורית 'חוויתית'! ועכ"פ, אם נבחן אילו אירועים מזכיר יהושע ואילו לא, נמצא שהאבות, כולל שורשיהם "בעבר הנהר", יציאת מצרים וכיבוש הארץ מוזכרים בפרוטרוט. אפילו פרשת בלק ובלעם מוזכרת! ומי לא מוזכר? מעמד הר סיני (גם לא בפרשת הביכורים לעיל). דבר זה הוא תמוה בפרט כאן, כאשר יהושע מקיים את הטקס בהר גריזים והר עיבל, מצווה את העם "לִשְׁמֹר וּלְעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַכְּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה", וחותר את ספרו ופרידתו מהעם בהצבת בחירה בין עבודת ה' ובין עבודת האלילים שעבדו אבותינו בעבר הנהר ובמצרים.

⁶ ובחר בסעיף, בנתיב אחר. ראו הפסוק בתהלים בשלמותו: "סַעֲפִים שְׁנֵאתִי וְתוֹרְתְךָ אֶהְבֵּתִי"

⁷ לא ברור מה הוא רוצה ללמוד ממקור זה ביחזקאל, מעבר למקור נוסף למילה "סעפים". אולי שמה שטוב בטבע, שהעץ מתפתח לענפים וענפי ענפים שכל אחד הולך בכיוון אחר ועוף השמים מוצא לו כל אחד את ענפו וסעיפו שלו, לא נכון בעבודת ה'. נראה שאפשר לפתח נושא זה לענפים וסעיפים רבים (ספר העיקרים) ולא נאריך כאן.

⁸ כאמור, המקרא איננו ספר היסטוריה כי אם ספר 'דתי' שבא ללמד מוסר ואורחות חיים, ונאום יהושע הוא דוגמה לכך, הגם שקצת קיצונית. הרבה לפני אליהו בהר הכרמל הדורש מהעם להחליט לכאן או לכאן: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים! אם ה' האלהים לכו אחרינו ואם הבעל לכו אחרינו", עושה זאת יהושע! והוא גם מוכן, שלא כמשה רבו, שכל עם ישראל ילך בדרך של ע"ז ורק הוא וביתו יישארו נאמנים לה' ("אני את נפשי הצלתי" או שמא רק תרגיל פסיכולוגי?). כבר נגענו בקצה המזלג בדרישה להכרעה ולעקבות, מול ההשלמה עם "עבודה בשיתוף" במספר מקומות (דברינו [על השיתוף](#) בפרשת כי תשא וכן [פתיחתא לאיכה רבה](#) בתשעה באב, לעומת [בימי שופט השופטים](#) במגילת רות): מה שמעניין כאן הוא שכל הנאום ההיסטורי של יהושע הוא על מנת להביא את העם לקבלת החלטה ברורה על המשך דרכו. ובליל הסדר אין אנו קוראים נאום זה עד סופו ונראה שלא בכדי. אולי מי שבחר להתעלם מהסיפא של נאום יהושע: הדרישה האולטימטיבית להכרעה והנכונות לוותר על חלק מהעם, עשה זאת לא רק בשל הרצון שלא להאריך בהגדה, אלא בשל הפרספקטיבה ההיסטורית הרצויה. לזכור את חסדי הקב"ה כפי שמתאר הרמב"ם בקטע הקודם, להביט על העבר ברוח פייסנית וחיובית ולא בשוט ומקל.

⁹ הנאום ההיסטורי השני שבחרנו לציין הוא דברי שמואל אל העם במעמד "חידוש המלוכה" של שאול: "לְכוּ וְנִלְכְּהָ הַגְּלָל וְנַחֲדָשׁ שֵׁם הַמְּלוּכָה" (שמואל א יא ז). בדומה ליהושע, גם כאן, הסתלקותו של שמואל מהנהגה ("וְאִנִּי זִקְנָתִי וְשִׁבְתִּי וּבְנֵי הַנֶּחֱם אִתְּכֶם וְאִנִּי הִתְּלַכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְעָרֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה"), היא העילה לסקירה ההיסטורית. האירועים המצוינים כאן הם: האבות (יעקב), יציאת מצרים ותקופת השופטים. שוב, בולט מי ומה לא מוזכר: מעמד הר סיני והברית, תקופת המדבר ויהושע. בקפיצה מספר יהושע לספר שמואל דילגנו על שירת דבורה (שופטים פרק ה) שדווקא שם מוזכר מעמד הר סיני, אם לא בפירוש המקרא כפשוטו, ודאי

קהלת רבה פרשה א סימן ד – ההיסטוריה לא צריכה להעבי

"אל תאמר מה ה'ה' שהימים הראשונים היו טובים מאלה" (קהלת ז י). ר' אבא בר כהנא ואמרי לה בשם ר' אדא בר חוניא: יהיה בעניןך דור שבא כדור שהלך. שלא תאמר: אילו היה ר' עקיבא קיים הייתי קורא לפניו, אילו היו ר' זירא ור' יוחנן קיימין הייתי שונה לפניהם. אלא, דור שבא בימך וחכם שבימך, כדור שהלך וחכמים הראשונים שהיו לפניך. א"ר יוחנן: כתיב: "ה' אשר עשה את משה ואת אהרן וגו'" (שמואל א יב), וכתוב: "וישלח ה' את ירובעל ואת בדת ואת יפתח ואת שמעון, ירובעל זה גדעון, בדת זה שמעון, יפתח כמשמעו, וכתוב: "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צ"ט). שקל הכתוב שלושה קלי עולם עם שלושה גדולי עולם, ללמדך שבית דינו של ירובעל גדול וחשוב לפני הקב"ה כבית דינו של משה, ובית דינו של שמעון כבית דינו של אהרן, ובית דינו של יפתח כבית דינו של שמואל. ללמדך שכל מי שנתמנה פרנס על הציבור אפילו הוא קל שבקלים הרי הוא כאביר שבאבירים הראשונים, שנאמר: "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים י"ז). אין לי אלא שופט שבדורך, שופט שאינו בדורך מניין? מה תלמוד לומר: "ואל השופט אשר יהיה בימים ההם", מלמד שהשופט שבדורך הרי הוא בזמנו כשופט שהיה בימים הראשונים. וכן הוא אומר: "אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה"¹⁰.

הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו ... זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתינו ומשפטי פיו ... אשר פרת את אברהם ושבועתו לישחק ... בהיותם מתי מספר כמעט וגרים בה ... ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר: שלח לפניך איש לעבד נמכר יוסף ... הפך לפם לשנא עמו להתנפל בעבדיו: שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו ... הפך את מימיהם לדם וימת את דגתם ... שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם ... ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים ירשו:

אבותינו במצרים לא השפילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך וימרו על ים בים סוף ... ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בישמון ... יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה: וימרו את כבודם בתבנית שור אכל עשב ... וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו ... ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים ... ויעמד פינחס ויפלה ותעצר המגפה ... פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם: וירא בצר להם בשמעו את רנתם: ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדיו: (תהלים פרקים קה, קו).¹¹

מלבי"ם תהלים פרק קו פסוק ז – הכרה בחטא והכרה בטובה

"אבותינו" - מבאר חטא אבותיהם, שגם בעודם במצרים חטאו, והנה שם היה להם להשכיל גדולת ה' ויכולתו מצד הנפלאות שעשה לעיני פרעה ולעיני כל מצרים ולעבדו מצד יראת הרוממות. והם לא השכילו נפלאותיך,

¹⁰ עפ"י המדרשים (מכילתא יתרו, ספרי דברים שמג ורבים אחרים): "ה' בצאתך משעיר בצעדתך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים: הרים נזלו מפני ה' זה סיני מפני ה' אלהי ישראל". ואולי גם על נאום יפתח בשופטים פרק יא. מבט היסטורי אל העבר יכול לבוא מנקודת מבט "מלמטה למעלה", בהערכה גדולה לדורות הקודמים, "פעם היו דברים אחרת" וכו', "אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם וכו'", "הולך הדור ופוחת" (ראו סוף מסכת סוטה). אך יכול להיות גם מבט ישר של שווים שעומדים על אותו מישור ובאותה קומה. אם לא בהשוואה אבסולוטית, לפחות בהשוואה יחסית ובסמכות הנתונה לכל דור לחיות ולנהל את חייו בלי "צל הדורות הקודמים". בסקירתו ההיסטורית, מזכיר שמואל את עצמו ביחד עם שופטים אחרים אשר נשלחו ע"י הקב"ה להנהיג את העם. בלשון דומה לשליחות של הקב"ה את משה ואהרן להוציא את העם ממצרים. זו ראייה היסטורית מעניינת שפניה אל ההווה ואל העתיד בראש מורם ובלי רגשי נחיתות. וכך יהיה, אומר שמואל, עם המלך אשר שאלתם ובחרתם. ראו דברינו [ישנים - אחרונים כראשונים](#) בשיר השירים. מוטיב זה יכול אולי להסביר גם אילו מאורעות בחר שמואל להזכיר ואילו לא (ראו הערה קודמת). ועדיין צריך עיון.

¹¹ בספר תהלים יש מספר סקירות היסטוריות. הבאנו את זו שבפרקים קה-קו, אשר סוקרת במיוחד את יציאת מצרים ותקופת המדבר. וכבר קדמה לה בסדר הפרקים הסקירה בפרק עח המתמקדת גם היא במכות מצרים, קריעת ים סוף ובתקופת הנדודים במדבר: "משפיל לאסף האזינה עמי תורת ה' הטו אונכם לאמר פי: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם ... למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם ... נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צען: בקע ים ויעבירו ויצב מים כמו נד ... בקע צרים במדבר וישק פתהמות רבה ... וימטר עליהם מן האלל ודגן שמים נתן למו ... ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה זמינו ... ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו ... ויטש משפן שלו אהל שכן באדם". נקודת המבט בתהילים היא התודה לקב"ה: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהילתו" וכפיות הטובה של מי שלא הכיר בניסים ונפלאות אלה. ואגב קפיצות, בין ספר שמואל לספר תהלים לא מצאנו "סקירות היסטוריות" בדברי הנביאים, אחרונים כראשונים (גם מעט קריאה ללמוד מהעבר)! יש שמנסים למצוא "עקבות" של אזכורים היסטוריים למשל בשמואל ב פרק ז וכן בדברי הימים א פרקים יז, כב, כח, כט – נאום הכנות דוד ושלמה לבניין הבית. כמו כן יש שמצביעים על יחזקאל פרקים טז ו-כ, וכן זכריה בתחילת הספר. אך באמת אין בכל אלה סקירות של ממש ובודאי שהם פחותים באופן משמעותי מהמקורות הראשיים שהבאנו. ומכולם זכה פרק כט בדברי הימים א פסוקים יג-שהוצמד בסידור התפילה (שחרית בפתחה לקריעת ים סוף שירת הים) לסקירה הבאה מספר נחמיה.

והסתפקו בהם ולא היה להם אמונה שלימה, כי חשבו שנעשו בלאט ותחבולה. ועכ"פ היה להם לזכור חסדי ה' ולעבדו מצד הכרת הטובה ויראת הגמול והעונש, אבל הם לא זכרו רוב חסדיך ... עד שלכן "וימרו על ים בים סוף" - שהסתפקו ביכולתו וכפרו בטובותיו ... ומוסיף "בים סוף", שגם בתוך הים מרו כקבלת חז"ל שפסל מיכה עבר עמהם בים.¹²

אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחווים: אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הפנעני החתי האמרי והפריזי והיבנסי והגרנשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף ... והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים ... ועל הר סיני נרדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים וישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים ... ולחם משמים נתת להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך לתת להם ... ויבאו הבנים ויירשו את הארץ ותכנע לפניהם את ישבי הארץ ... וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה ויירשו בתים מלאים כל טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב ... וימרו וימרדו בך וישלכו את תורתך אחרי גוים ... ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם ... וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל חנון ורחום אתה: ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו למלכינו לשרינו ולכנהינו ולנביאנו ולאבותינו ולכל עמך מימי מלכי אשור עד היום הזה: (נחמיה פרק ט).¹³

בראשית רבה פרשה יב סימן ט – מה מטרת כל זה?

"אלה תולדות השמים והארץ בהבראם". אמר רבי יהושע בן קרחה: "בהבראם" – באברהם¹⁴, בזכותו של אברהם. רבי עזריה אומר על זו של רבי יהושע בן קרחה: "אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים, שמי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם" (נחמיה ט) - כל האונקוס¹⁵ הזה בשביל מה? בשביל "אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך". אמר ר' יודן: "בהרים הגבוהים היעלים" אין כתוב כאן, אלא: "הרים הגבוהים ליעלים", הרים הגבוהים למה נבראו? בשביל היעלים ... "סלעים מחסה לשפנים" – השפן הזה מתחבא תחת הנקיקים מפני העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו. ומה בשביל דבר טמא ברא הקב"ה את עולמו, בשביל זכותו של אברהם על אחת כמה וכמה!¹⁶

¹² הכרת הטוב באה בצמוד ולאחר ההכרה בחטא. מדרשים רבים מתעכבים על המרי של בני ישראל במצרים ועל הים (ואח"כ במדבר בעגל, במרגלים ובשיטים כפי שמפרט הפרק בתהלים). אפשר לסגור על בני ישראל אם משום העבודה הזרה הקשה שהייתה מנת חלקם במצרים (לצד עבודת הפרך הפיסית); ואם בשל האותות והמופתים שהם בדרך הנס ולא בדרך הטבע, אבל התוצאה היא קשה. ראו דברינו **וימרו על ים סוף** בפרשת בשלח. ואזכור **פסל מיכה** (דברינו במויחדים) יוצר המשכיות גם אל תוך תקופת השופטים וההתנחלות בארץ. אבל רק מתוך הכרת החטא והפגמים אפשר להגיע להכרת טוב אמתית. וזו בתמצית אולי כל מוטיב הסקירות ההיסטוריות שבתנ"ך. הודאה בשגיאות העבר והודיה על הטובה למרות שגיאות אלה. אך יש לשים לב שכל זה בראייה של דורות מאוחרים (תלוי היכן נמקם את חיבור ספר תהלים) כמשתמע מהמילים "אבותינו". נקודת מבט זו תביא אותנו אל המקור הבא שהוא ראיית שבי ציון בבית שני את שאירע בדורות שלפניהם.

¹³ אפשר לומר שסקירה זו של נחמיה היא המקיפה והכוללת מכולן ומזכירה את ההיסטוריה כמעט במלואה: החל מהאבות, דרך גלות מצרים, קריעת ים סוף, מתן תורה! (שראינו רק ברמז בשירת דבורה, הערה 9 לעיל) והגלות. אל תוך סידור נכנסו רק הפסוקים עד קריעת ים סוף על מנת להתחבר אל שירת הים, אבל נחמיה ממשיך אל תוך תקופת המדבר, ההתנחלות בארץ והגלות. בפרספקטיבה של תחילת ימי בית שני, אכן נראים הדברים במילואותם.

¹⁴ משחק של חילופי אותיות.

¹⁵ הטורח, המאמץ, אולי גם התוצאה: המאסה האדירה של היקום.

¹⁶ הדרשן עומד אמנם בספר בראשית ומבקש לבאר את הפסוק "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", בפרט את המילה "בהבראם" ולשם כך הוא נזקק לספר נחמיה. אגב כך הוא מפנה את תשומת לבנו שהסקירה ההיסטורית של נחמיה, מלבד שהיא מקיפה וכוללת כפי שכבר הערנו, היא גם מתחילה בבריאת העולם. וכל זאת בשביל להגיע לאברהם. סיפורי התורה והמקרא אינם מדע ואינם היסטוריה. בעל ספר תהלים לא בא לספר לנו שיש הרים ועליהם מקפצים יעלים ושיש שפנים המתחבאים בינות לסלעים. זה עניין למדע ולמחקר האנושי. התורה והמקרא מצביעים תמיד על המטרה ועל התכלית. מה מטרת ההרים והסלעים? לספק מחסה ליעלים ולשפנים. ומה מטרת הבריאה כולה? שיבוא אברהם ויעשה בה משפט וצדקה וחסד: "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכו'" (בראשית פרק יח ט). זו המטרה והתכלית של כל הבריאה ושל כל קורות העתים

שבת שלום
חזק חזק ונתחזק
מחלקי המים

מים אחרונים: לכל מי שרוצה את אוסף כל המקורות שמצאנו, חלקם הבאנו במים העליונים וחלקם בתמצית במים התחתונים, חלקם גם לא ברור שאכן שייכים לנושא (ולפיכך ציינו לידם סימן שאלה ?) אבל הביאנום "לחומרה", להלן הרשימה: שמות פרק טו שירת הים, נאום משה בספר במדבר פרק לב לבני גד ובני ראובן (?), ספר דברים כולו, פרשת הביכורים שם בפרט, ברכת משה בפרשת וזאת הברכה (?), יהושע פרק כד, שופטים פרק ה שירת דבורה, שמואל א פרק יב נאום הפרידה של שמואל, שופטים פרק יא נאום יפתח למלך עמון, שמואל ב פרק ז דברי נתן ודוד (?), מלכים א פרק ח תפילת שלמה בחניכת המקדש (?), דברי הימים א פרק יז – דוד ושלמה (?), יחזקאל: פרקים טז, כ (?), ספר זכריה בתחילתו (?), ספר תהלים עו? עח, קה-קו, נחמיה פרק טז, ספר דברי הימים כולו. ומי שמכיר מקור נוסף שנשמט מאיתנו, אנא ימהר להודיענו ויבוא על שכרו מן השמים.

בעיני המקרא ובעיני חז"ל שדרשוהו ופירושוהו. לא בכדי, אומר המדרש, דווקא הסקירה המקפת והכוללת של נחמיה בפתח בית שני, בהשקפה הסוקרת את תולדות האבות ובית ראשון, פותחת, שלא כקודמותיה, בבריאת העולם. "כל האונקוס הזה בשביל מה? בשביל: אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך".